

tillgänglig, och det är de översatta citaten på tyska och franska.

Carin Bergström har kartlagt Sophia Albertinas personliga arkiv, men gör inte någon ingående studie av dess innehåll. Det faktum att en brevväxling finns får utgöra belägg för att personerna ifråga var "Sophia Albertinas vänner för livet", eller att prinsessan "omfattade hela Ferdinands familj med en varm vänskap" (s. 58 och 59). På samma sätt får mängden brev, snarare än innehållet i korrespondensen, bli ledande i författarens slutsatser. Som bevis för Sophia Albertinas delaktighet i skötseln av Quedlinburg, anför Bergström till exempel att "[b]revsamlingarna i Ericsbergsarkivet på Riksarkivet talar sitt tydliga språk. Sebastian von Moltzers oräknliga brev till stiftets härskarinna upptar hyllmeter." (s. 62) Här saknar jag en jämförelse med andra prinsessors verksamhet vid samma tid. Av den anledningen ställer jag mig också tveksam till bokens tes, eftersom författaren inte klargör på vilket sätt hon menar att Sophia Albertina var självständig. Är hon det i förhållande till tidigare forskningsuppfattning om henne? I jämförelse med andra kvinnor på 1700-talet? Eller i relation till nutida förväntningar på prinsessor?

Under läsningens gång växer min osäkerhet över Carin Bergströms syfte och ambitioner. Hon skriver inledningsvis: "Kan [Sophia Albertina] verkligen ha varit så obetydlig som beskrivningarna av henne ger sken av? Betänk bara vad hon fick vara med om under sin livstid." (s. 10) Bergström riktar redan här intresset utanför den skildrade personen, till att bli ett tidsdokument. Och även som tidskildring lämnar boken övrigt att önska. Den ger någon inblick i hovliv och hovceremonier vid den här tiden, men vägleder föga en nutida läsare i denna tillvaros mening och sammanhang.

Bokens titel och upplägg antyder att det ska vara en biografi, men den beteckningen använder Bergström bara i förbifarten (s. 27). Och det är tveksamt om *Självständig prinsessa* verkligen uppfyller kriterierna för att vara det.

Av en biografi förväntar jag mig inlevelse och argumentation kring den skildrade personen, vilket i sin tur nästan förutsätter en grundlig studie av den porträtterades personarkiv – åtminstone i de fall som inte annan litteratur finns att tillgå. I *Självständig prinsessa* återges sällan Sophia Albertinas egna uttryck. Hennes omfattande franskspråkiga korrespondens eller memoarer har kringgått i arbetet med boken, vilka i annat fall hade kunnat ge övertygelse åt framställningen och förmedla en bild av prinsessans personlighet. Efter läsningen dröjer frågan kvar, obesvarad: vem var egentligen prinsessan Sophia Albertina?

My Hellsing

Ric Berman, *The Grand Architects: Political Change and the Scientific Enlightenment 1714–1740* (Brighton, Portland & Toronto: Sussex Academic Press, 2012). 344 s.

Det historiska studiet av frimureriets ursprung har utgått från paradigmet att londonbaserade loger inom det så kallade "operativa", arbetande murarskrået gradvis utvecklades till "spekulativa", etisk-religiösa *frimurarloger*, från medeltiden fram till storlogens bildande 1717. Bevarandet av yrkeshemligheter och arbetsrelaterat umgänge skulle då ha ersatts av en yrkesmässigt sett heterogen brödrakrets för samvaro och symbolisk-rituell självreflexion. Föreställningen om en gradvis övergång återkommer i encyklopedier men har egentligen aldrig utretts grundligt. Anledningen har varit det fragmentariska och svårfunna källmaterialet. Arkivsituationen har sin grund i att frimurarnas verksamhet var semisekret, tidigt känd i samhället men med matriklar och ritualer hemlighållna inom logerna. Rörelsen attraherade tidigt många medlemmar, loger ny- och ombildades. Arkivalier är därför sedan länge spridda i en mängd privata och offent-

liga arkiv. Registreringen och digitaliseringen av brittiska arkivbestånd har emellertid nu gjort det möjligt för historikern Ric Berman, verksam vid universiteten i Exeter, Cambridge och Oxford, att rekonstruera och ompröva bakgrunden till frimureriets uppkomst och expansion i det förmoderna England.

Berman uppger att hans intention var att *a priori* studera nätverk och sociabilitet kring frimureriets "Grand Masters", dess "Architects", de som ledde 1720-talets expansion av organisationen. Men det stora antalet personer och de omfattande förgreningarna in i yrkesrelaterade och vetenskapliga organisationer refokuserade studien mot en översikt över nätverken med några fallstudier som exempel.

I det första kapitlet resonerar Ric Berman kring frimureriets social- och ekonomihistoriska bakgrund, utifrån begreppet "Free and Accepted Mason" så som det formuleras i den av pastor James Anderson (1679/1680–1739) författade *Constitution* från 1723, den ideologiska grunden för det spekulativa frimureriet. Berman utlägger betydelsen utifrån (fri)mureriets postmedeltida utveckling och vederlägger föreställningen om frimureri som del i en "unbroken evolutionary continuum of ritual and association" (s. 5). Berman visar att murarskrået redan under trettonhundratalet övergår från hantverkstraditionen till en mer samhällsorienterad organisation med en bredare rekryteringsbas, där medeltida loger fungerade som lokala monopol. Berman vänder sig således mot en icke ovanlig föreställning om att pesten 1348 skulle ha katalyserat en långsam förändring av murarskrået mot 1700-talets symboliska frimureri. Han belägger att logerna redan under mitten av 1600-talet befolkades av icke-arbetande, även adliga, medlemmar. Genom citat från aristokraternas korrespondens visar Berman hur de reflekterade över sitt medlemskap. När frimureriet omnämns i breven framgår med tydlighet att det gäller det symboliska *frimureriet* och inte att bevara skråets ekonomiska och sociala särställ-

ning. Den sociala samvaron står emellertid i förgrunden medan ideologin är nedtonad. Han visar därigenom att det fanns icke-operativa loger från 1600-talets mitt, bland annat i York. Men enligt honom sker den stora förändringen under 1710-talet då logernas verksamhet får ett tydligt definierat etiskt-religiöst syfte.

Grand Lodge of England bildades 1717 av fyra loger, 1725 var de sextio, över hundra 1730 och vid slutet av århundradet över femhundra loger som förenades under storlogen. Det andra kapitlet handlar om hur pastor John Theofilus Desaguliers (1683–1744) ledde den tidiga utvecklingen av storlogen och hur han genom offentliga vetenskapliga föreläsningar indirekt värvade nya medlemmar. Ric Berman resonerar kring vad Desaguliers bakgrund som hugenott, hans newtonska utbildning och ställning inom Royal Society kan ha haft för inverkan på frimureriet. Slutsatsen är att Desaguliers bidrog ideologiskt genom att dels sätta frågan om religiös tolerans i centrum, dels att göra den nya newtonska vetenskapssynen till en del av rörelsens identitet; därigenom anpassades de kristna traditionerna från murarskrået till 1700-talets nya religiösa och fysiska världsBild.

I det efterföljande kapitlet vidgas kretsen till det borgerliga nätverket kring Desaguliers, kollegor och medarbetare inom och utom frimureriet. Samtidigt redogör Berman för James Andersons numera nedtonade roll som frimureriets ideolog; nutida forskning visar att Anderson ingick i ett nätverk och att hans *Constitutions* rimligtvis inte är det enmansverk som man tidigare trott. Det främsta belägget är avvikande personliga pronomen i dokumentet och att det i vissa fall står i strid med Andersons calvinistiska grundsyn. Övertygande driver Berman även tesen att frimurar nätverket kring Desaguliers verkade utom frimurarlogen och att frimureriet associerades med statsapparaten. Tesen återkommer i kapitel fem där den andra fallstudien visar att de aristokratiska logemästarna, från 1721 med John Mon-

tagu, 2nd Duke of Montagu (1660–1749) och framåt, inte enbart var galjonsfigurer som man tidigare trott. Bevarad korrespondens och samtida press visar att samhällsengagerade adelsmän som Charles Lennox, 2nd Duke of Richmond (1701–1750), var aktiva i sitt ledarskap men också de intellektuella, filosofiska, politiska och nätverksorienterade drivkrafter som motiverade deras publika åtaganden som beskyddare över och talesmän för frimureriet. I det fjärde och mellanliggande kapitlet görs utblickar mot parallella nätverk som Royal Society, Gentlemen's Society of Spalding, och en rad lärda sällskap som Society of Antiquarians och hur dessa överlappar nätverken inom och mellan frimurarlogerna.

Det avslutande sjätte kapitlet relaterar fenomenet frimureri till den "vetenskapliga revolutionen" under det tidiga 1700-talet – "the paths of heavenly science" som den engelska mästargradens ritual uttrycker det. Berman visar att och hur Newtons vetenskapliga teorier integreras i Desaguliers frimurarideologi. Logerna utgjorde arenor för både bildning och nöje. Om Bermans resultat kan generaliseras skulle det betyda att de tidiga frimurarlogerna fungerade som samtalsklubbar för bildning där religiösa, vetenskapliga och politiska – ofta jakobitiska – frågeställningar avhandlades.

Slutsatserna Ric Berman kommer fram till omprövar den gängse bilden av frimureriet. Berman menar att frimurarlogerna inte längre bör betraktas som den mest prominenta av 1720-talets brödraskap, utan som en öppen arena som till sin funktion understödde skapandet av strukturer för den sociala, ekonomiska och politiska utveckling som stod inför dörren.

Ric Berman har genom ett omfattande och nyfunnet arkivmaterial argumenterat kring flera tidigare förenklade föreställningar och därigenom omprövat frimureriets tidiga historia. Det påstådda medeltida ursprunget, Andersons skenbart framskjutna roll och den onyanserade föreställningen om det opolitiska frimureriet

kom att ingå i mytbildningen om frimureriet när det under 1720-talet spreds över Europa och vidare ut till kolonierna. Berman går emellertid *ad fontes* och visar hur de tidiga frimurarna samspelade med den samtida kontexten, med vitala ekonomiska, intellektuella, religiösa och politiska miljöer, som ett nexus av möjligheter inom 1700-talets sociabilitetskultur.

Marcus Willén

Gabrielle-Émilie Le Tonnelier de Breteuil, marquise Du Châtelet-Lomond, *Examens de la Bible*, édités et annotés par Bertram Eugene Schwarzbach (Paris: Honoré Champion, 2011). 1 032 s.

Vi står här inför något så ovanligt och kuriöst som en bibelkommentar i dagboksform, genomförd med mycken lärdom men också mycken bitter ironi från Bibelns första blad till det sista, av en okänd författare, i en tid då sådant inte riktigt gick an.

Det som för tankarna till en dagbok är det oförblommerade tyckandet, de spontana utropen, den lediga, nästan talspråkliga stilen. Det handlar alltså inte om några fromma andaktsövningar, tvärtom är det en obruten serie polemiska påpekanden av felaktigheter och orimligheter, inadvertenser och inkonsekvenser i Den Heliga Skrift som möter läsaren. Och det är uppenbart att det inte är vem som helst som fört pennan, utan en (eller möjligen flera) person(er) utrustad(e) med skarp intelligens, stor beläsenhet och stark integritet. Kritiken är hållen i en personlig ton, även om den grundas på studier i den vetenskapliga bibelkritiska litteratur som fanns att tillgå under 1700-talets förra hälft. Denna kritiska läsning, som inbegriper både Gamla och Nya Testamentet, utmärks av en benhård logik, förenad med total brist på respekt både för teologisk tradition och kyrklig auktoritet. Det paradoxala är att